

הנציג הציוני של הוד מלכותו שליחותו של חיים וייצמן לגיברלטר ב-1917

ב-20 ביוני 1917, יום לאחר שנפגש עם שר החוץ הבריטי, כתב חיים וייצמן, הנושא והנותן הראשי מטעם הציונים, לפטרונו הנאמן, צ' פ' סקוט (C.P. Scott), כמנצח: "... מר בלפור הבטיח למסור לנו מסמך שבו תבטא הממשלה הבריטית את אהדתה לתנועה הציונית ואת כוונתה לתמוך בהקמת בית לאומי יהודי בארץ-ישראל."¹ אלא שביתנים אירעו בארצות-הברית התפתחויות אחרות, שכפן, כנראה, כיוון שונה של מהלך העניינים. אחת מהן, שהיתה ייחודית לזירה הפוליטית באמריקה, היתה הקרע שהלך ונפער בין הציונים המקורבים לנשיא וילסון לבין תומכיו בקרב הממסד הפרוטסטנטי. בין המחנות האלה הלכה ונוצרה מחלוקת אינטרסים בשני תחומים: ביחס לרוסיה ולתורכיה, וביחס לעניין שהיה לאמריקה בשתייהן. במשך הזמן הפך ניגוד האינטרסים שביניהם להתנגשות חריפה. אך היה זה תהליך התרחקות שהתפתח בהדרגה, ובראשיתו עוד נעשו נסיונות לשמור על מידה של אחווה מסוימת. בייחוד מצד הציונים.

ענייני רוסיה היו תמיד נושא שהעסיק באופן מיוחד את יהודי אמריקה, שנהנו מהזכות המוכרת להפעיל לחץ בעניין הגנת זכויות האדם ושוויון הצדק ברוסיה, כעקרון של מדיניות החוץ האמריקנית.² כעת, משהודח הצאר והמשטר הדמוקרטי תפס את מקומו, ראו עצמם יהודי אמריקה מתאימים במיוחד לשמש כנציגיה של אמריקה אצל בעלת בריתה הרוסית. לואיס ברנדייס עצמו היה בין השמות הבולטים שנשקלו בנוגע להרכבת הנציגות האמריקנית שנשלחה לרוסיה שבהנהגת המשטר החדש; ומנהיגי פועלים, וגם דוכרים אחרים של קהילת המהגרים היהודים הרוסים, נחשבו כמי שנהנים מגישה טובה יותר אל הגורמים הסוציאליסטיים והליברליים ברוסיה, שהיו עשויים להיות בעלי השפעה חשובה (גם אם לא תמיד צפויה מראש) על המדיניות העתידית של רוסיה בעניינים של מלחמה ושלום.

1. וייצמן אל צ' פ' סקוט, 20.6.1917 *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*, vol. VII, Jerusalem 1975, p. 446. (להלן: WL).

2. ראה למשל Naomi W. Cohen, "The Abrogation of the Russo-American Treaty of 1832," *Jewish Social Studies*, XXV (1963), pp. 3-41.

אך היו גורמים נוספים שהיו מעוניינים באותה מידה לשמש ערוץ הקשר של אמריקה עם רוסיה.³ בעקבות החשיבות שקיבלה ארצות-הברית זה מקרוב בזירה הבינלאומית, ולאור הצורך שהתעורר במחלקת המדינה לגייס במהירות גוף שלם של מומחים לנושאי חוץ, נעשתה במחלקת המדינה הערכה מחדש של העמדות האמריקניות. צ'רלס קריין (Crane), פילנטרופ חשוב, שהיה מקורב מאוד לחוגי המיסיון הפרוטסטנטי ובעל עניין מיוחד בנושאי חוץ, תמך באוניברסיטת שיקאגו, ובייחוד בקבוצת המומחים שלה לענייני רוסיה. הוא היה מיטיבן ואיש חסדן של דמויות חשובות בצוות משרד החוץ, שחבו לו באופן אישי את מסלולי הקריירה שלהם. חוג זה של אנשי אקדמיה שנהגו מתמיכתו – ובייחוד סמואל הארפר (Harper) מאוניברסיטת שיקאגו – היו הקולות הדומיננטיים בענייני רוסיה; הם גם זכו לגיבוי מצדם של משקיעים ותעשיינים שהשוק הרוסי קסם להם. מומחים אלה, שספגו את הגישה ביחס לענייני רוסיה שרווחה בקרב עמיתיהם הרוסיים, כלל לא היו נלהבים לראות יהודים מיוצגים במשלחת האמריקנית המוצעת; וקשה אף לומר שנמלאו אושר לנוכח הרעיון לשלוח לרוסיה חברי איגודים מקצועיים ורדיקלים אמריקנים.

ידם של אנשי האקדמיה האלה היתה על העליונה בבחירת הנציגות האמריקנית, שבראשה עמד עורך-דין נודע בשמרנותו, אליהו רוט (Root). בינוי-יולי 1917, בזמן שהייתה של המשלחת האמריקנית ברוסיה, התעורר גל של הערות ביקורתיות על ההשפעה המזיקה של הרדיקלים היהודים (חלקם מהגרים-בשנית שהגיעו מאמריקה) על ענייני רוסיה. ואף על פי כן, טרחו הציונים להעמיד לרשות המשלחת אנשי קשר יהודים ברוסיה, שיכלו, כך סברו, לספק לה מידע אמין על דעותיהם ומצבם של היהודים ברוסיה.

מסובך עוד יותר היה המצב בתחום אחר שהעסיק את היהודים: מדיניותה של ארצות-הברית כלפי האימפריה העות'מאנית. לחוגי המיסיון הפרוטסטנטי – בייחוד תחת הנהגתו של ג'יימס בארטון (Barton) הבלתי נלאה, מנהל המפעל המיסיונרי, היתה השפעה ישירה על החלטתו של הנשיא וילסון להימנע מהכרזת מלחמה על תורכיה, על אף לחצם של הבריטים, ולהשאיר ערוצי גישה פתוחים אליה גם לאחר שניתקה את היחסים הדיפלומטיים עם ארצות-הברית. אומנם דעת הקהל הפרוטסטנטית, השרויה תחת הרושם הקשה של מעשי הזוועה בארמנים, נשארה עוינת כלפי התורכים; אך ההנהגה הפרוטסטנטית, שחרדה לבטחונן של קהילות החסות שלה שעוד שרדו, וכן מתוך שיקול לעתיד, שיש ליצור את הסיטואציה הנוחה ביותר לחידוש פעילותה לאחר המלחמה, רצתה לשמר כל גשר שעוד עמד לרשותה אל הרשויות באיזור. בין האפשרויות

3. הדיון שלהלן בנוגע לאינטרסים שהיו לפרוטסטנטים בנושאים בינלאומיים מבוסס, בחלקו הגדול, על תיאורו של בן הלפרן בספרו *Ben Halpern, A Clash of Heroes*, Brandies, Weizmann and American Zionism, New York 1987, pp. 156–158

השונות שהפרוטסטנטים הביאו בחשבון להתפתחויות בעתיד (ובכללן נחיתת צבא אמריקני באלכסנדרטה, בחוף המזרחי של הים התיכון, ונאמנות אמריקנית בסוריה ובארמניה לאחר המלחמה), התחילה להסתמן גם המגמה לכריתת חוזה שלום נפרד עם תורכיה, הסכם שעשוי היה לשמר את הממלכה העות'מאנית בשלימותה ולאפשר, לכשישתפרו הנסיבות, את המשך המפעל המיסיונרי במתכונתו הנושנה, ואף להגדיל את סיכויי להתרחבות משמעותית.

רעיון זה התחיל להלהיב את דמיונו של הנרי מורגנתאו (Morgenthau), שפרש מכהונתו כשגריר בקונסטנטינופול והצטרף למסע הבחירות של וילסון ב־1916. מורגנתאו היה גאה באמון שזכה לו, כשגריר, בקרב חוגי המיסיון; והודות ליחסיו המצוינים עם המיסיון מצא אופן קשבת ואוהדת לגישה החדשה שהתגבשה אצלו. באותה מידה היתה לו סיבה לסמוך גם על קשריו עם היהודים, ובכללם הציונים.⁴ שכן, הוא זה שסלל את הדרך למאמצי הסיוע המאסיביים של הציונים בארץ־ישראל, על ידי כך שדיווח על קריאתו הראשונה של ארתור רופין לעזרה. זאת ועוד, מורגנתאו סייע ליהודים ללא הרף, הן בהתערבויותו הדיפלומטיות (שנעשו בתיאום עם השגריר הגרמני בקונסטנטינופול), בכל פעם שהקהילה היהודית עוררה חשדות אצל התורכים, והן הודות לשירותים הקונסולריים והימיים של אמריקה שגייס לצורך העברת הסיוע.⁵ כעת קיווה, שבעזרת קשריו האישיים יוכל להניע את התורכים לכרות שלום – ממש כשם שעם שובו לאמריקה, בקיץ 1916, הצהיר בפני העיתונות, בפוזיות וביהירות, שבעזרת קשריו היה יכול לקנות את ארץ־ישראל עבור היהודים.⁶ הודות לקשריו הנרחבים עשה מורגנתאו לקידום יוזמתו החדשה והנועזת, בפנותו בר־זמנית למחלקת המדינה, לקולונל האוס (House), יועצו ואיש אמונו של הנשיא וילסון, ולציונים.

ב־16 במאי 1917 נפגש מורגנתאו עם מזכיר המדינה, רוברט לנסינג (Lansing), והציע שתוענק לו הסמכות לפתוח במשא ומתן על הסכם שלום נפרד בין תורכיה לבין מדינות ההסכמה, בעזרת ידידים תורכים בעלי השפעה בשווייץ. מורגנתאו סבר שיוכל להבטיח את הסכמת השליטים העות'מאנים להתקפת צוללות של מדינות ההסכמה על אוניות המלחמה הגרמניות "גבן" ("Göben") ו"ברסלאו" ("Breslau"), שתותחיהן היו מכוונים לעבר קונסטנטינופול. לאחר

4. "[סטיפן] וייז אמר לי שמורגנתאו היה להוט מאוד להצטרף לחבורתנו בדרך זו או אחרת," כתב דה־יאו ללואיס ברנדייס ב־7.5.1917. ראה, Brandeis Papers, University Archives, Z/P 81, 22–1. כמוכן, מורגנתאו חש שיהיה זה ממידת ההגיון לצפות לתמיכתם של הציונים.

5. ראה, Isaiah Friedman, *Germany, Turkey and Zionism, 1897–1918*, Oxford, 1977, pp. 194–195, 275–276, 284–285.

6. ראה התכתובת הענפה ודיווחים עיתונאיים בעניין הצהרתו של מורגנתאו, שיכול היה לקנות את ארץ־ישראל משליטיה התורכיים, Brandeis Papers, Reel 82, Z/P 22–3.

שיחוסלו האוניות הללו יאותו התורכים להגיע להסכם שלום נפרד. תוכנית הפעולה שלו התבססה על "היחסים הידידותיים והקרובים במיוחד ששררו בינו לבין אֶנְוֶר (Enver) וטלעת (Talaat) כשהיה שגריר".⁷ לנסינג, גם אם לא האמין ש"היה סיכוי אחד לחמישים להצלחה", סבר ש"אל לנו להתעלם משום סיכוי, ולו הקל שבקלים, להשיג יתרון כה עצום כפי שעשוי לצמוח מהרחקתה של תורכיה מהברית הטבטונית", והמליץ על התוכנית לפני הנשיא וילסון, הן בכתב והן בעל־פה.⁸ כשנפגש מורגנתאו עם הנשיא ב־28 במאי, נתן לו הנשיא את הסכמתו לשליחות.⁹ קולונל האוס היה נחרץ עוד יותר בתמיכתו בתוכנית של מורגנתאו. שבוע לפני יציאתו של מורגנתאו כתב לו האוס, שהוא דיבר עליו "ועל העבודה החשובה שנטלת על עצמך. מחשבותי ילוו אותך יום־יום, ואתפלל להצלחתך [...] אלה מאיתנו המצויים בסוד העניין יצפו לחדשות אודותך בשקיקה רבה ובדאגה עמוקה ביותר".¹⁰

בלפור, ששהה באותה עת בארצות־הברית, שמע על התוכנית מפי לנסינג ב־22 במאי 1917, ותגובתו, כפי שדיווח לצוות שלו במשרד החוץ, היתה "שאם עלי לתת תשובה מידית, ובלי שנועצתי עם ממשלתי, איני רואה כל מניעה לכך שמורגנתאו יבדוק בזהירות את השטח אצל ידידיו התורכים [...]".¹¹ מיזכרים של אנשי הצוות המקצועי במשרד החוץ, הנספחים למברקו של בלפור, מראים שגם הם – בהתחלה – לא מצאו כל פסול בנסינו של מורגנתאו להשיג שלום נפרד עם תורכיה, אם כי ננסלוט אוליפנט (Oliphant) בכל זאת הסב את תשומת הלב ל"תשוקתו חסרת המעצורים של מורגנתאו למלא תפקיד חשוב", ורוברט ססיל (Cecil) הציע, שלאור מספרם הרב של המרגלים בשווייץ, ייתכן שמצריים תשמש בסיס טוב יותר לפעולה.¹² ההצעה האחרונה התקבלה ברצון על ידי לנסינג ומורגנתאו, במהלך פגישתם ב־28 במאי; הם היו מרוצים מהסכמתו של משרד החוץ לכך "שמורגנתאו יעשה את הנסיון".¹³ לנסינג הציע גם, שכדי להסוות את המטרה האמיתית של השליחות, יתורץ ביקורו של מורגנתאו במצריים בטענה המתקבלת מאוד על הדעת, שמשמיתו היתה להקל על מצבם

7. הסיפור מוזכר ביומנו האישי של רוברט לנסינג, 1917, כרך II (להלן: ניירות לנסינג). העתק של המקור, השמור בספריית הקונגרס, נמצא בגנוז וייצמן, רחובות. שם.
- 8.
9. ראה F.W. Brecher, "Revisiting Ambassador Morgenthau's Turkish Peace Mission of 1917," *Middle Eastern Studies*, vol. 24, no. 3 (July 1988) [להלן: ברצ'ר] p. 357.
10. מכתב זה נמצא בניירותיו של ויליאם ייל: *William Yale Papers*, Mugar Memorial Library, Boston University, Box 23, folder 2. (להלן: ניירות ייל).
11. ראה המברק ששיגר בלפור ב־23.5.1917, (להלן: PRO) Public Record Office (PRO) F.O. 371/3057.
12. מיזכרים למברקו של בלפור, 23.5.1917, שם.
13. ניירות לנסינג, 20.6.1917.

של היהודים בארץ-ישראל.¹⁴ וכדי להגביר את תנה של השליחות בעיני יהודי אמריקה, הציע מורגנטאו, שפליקס פרנקפורטר (Frankfurter), שהיה אז עוזר למזכיר המלחמה, ניוטון בייקר (Baker), וציוני ידוע, יתלווה אליו למסעו.¹⁵ לאחר שרעיון זה קיבל את אישורו של הנשיא, הסכים פרנקפורטר להצטרף, ולקח עמו את עוזרו, עורך דין צעיר בשם מאקס לוונטאל (Lowenthal).¹⁶ לקבוצה צורף גם אליהו לוין-אפשטיין, גזבר הוועד הפועל הציוני הזמני, וזאת לפי הצעתו של יעקב דה-האו (DeHaas), עוזרו הבכיר של ברנדייס.¹⁷ בסוף מאי החליטו האמריקנים, שתחנתה הראשונה של המשלחת תהיה גיברלטר, וביקשו שהבריטים והצרפתים ישלחו "אדם שיש בסמכותו [...] לדון בשאלה באופן מעמיק עם מורגנטאו".¹⁸ לפי הצעתו של הנשיא וילסון, דן לנסינג בנושא בכללותו עם לואיס ברנדייס ב-5 ביוני 1917.¹⁹

בעת שנתבקש להיפגש עם מזכיר המדינה, היה ברנדייס מודע היטב לנושא שליחותו של מורגנטאו. גישתו של מורגנטאו עוררה חשד-מה אצל ברנדייס ושאר חברי ההנהגה הציונית האמריקנית: לאחר שיבצע משימה כזו, כפי שנהגתה, ועוד בגושפנקה רשמית של מחלקת המדינה ובתמיכתם של הציונים עצמם, מורגנטאו יהנה בוודאי מעמדת יתרון עצומה בתור הסמכות המוכרת בשאלת מעמדה העתידי של ארץ-ישראל. כל מה שידעו על דעותיו של מורגנטאו ועל נטיותיו באופן כללי, לא היה בו כדי לשכנע את הציונים, שהם יכולים לתת יד בלב שקט לקידומה של אפשרות מעין זו, ודאי לא בלי שינקטו אמצעי זהירות מתאימים. סטפן וייז (Wise), מי שהיה הרב של בית הכנסת החופשי, שאליו השתייך מורגנטאו, נמצא מתאים ביותר לדבר גלויות עם מורגנטאו. ככל הנראה הציע וייז את עצמו כאדם המתאים להיות הכיסוי הציוני של המשלחת, אך מורגנטאו (לפי דיווחו של וייז לברנדייס) העדיף את פרנקפורטר, שהיה ידוע לציבור הרחב פחות כציוני ויותר כפרופסור מהולל

14. כך למעשה תוארה שליחותו של מורגנטאו ב-"New York Times", 20.6.1917.

15. ניירות לנסינג, 10.6.1917.

16. בתיאורו הלעגני והמזלזל את מורגנטאו ושליחותו, טען פרנקפורטר שהוא כלל לא נטה להצטרף למורגנטאו, ועשה כן אך ורק לבקשתו של וילסון. ראה *Felix Frankfurter Reminiscences: Recorded in Talks with Harlan B. Phillips, New York 1960*, pp. 145-146. אבל במברק ללואיס ברנדייס, שנשלח ככל הנראה ב-14 ביוני 1917, כתב פרנקפורטר: "אני יוצא לדרך בהתלהבות". ראה מברק לברנדייס מאת פליקס פרנקפורטר, [14] יוני 1917, ניירות לנסינג.

17. ראה *New York Times*, 17.6.1917.

18. מברק מאת קולווייל-ברקליי (Colville-Barclay), הממונה על ענייני השגרירות הבריטית בושינגטון) למשרד החוץ, 30.5.1917, PRO, F.O. 371/3057.

19. ראה מכתב מאת רוברט לנסינג אל לואיס ברנדייס, 4.6.1917, ובו מזמין לנסינג את ברנדייס לסדר למשרדו ביום המחרת. ראה גם דיווחו של לנסינג על ההתפתחויות בתוכנית העבודה הנדונה, דו"ח שנכתב ב-10.6.1917, ניירות לנסינג.

למשפטים מהארווארד.²⁰ גם דה־האז חשש ש"מורגנתאו מנסה להביאנו לכך שנוציא עבורו את הערמונים מהאש, ובמקרה הטוב – שמניעו מעורבים. אני מתאר לעצמי שהדו"ח שיביא איתו בשו"ב ישיב את רצונם [של האנטי־ציונים] יותר מאשר את רצוננו, ושהממשלה תתקשה לנער את חוצנה מאדם שהיא עצמה הסמיכה אותו לפעול." לפיכך הציע דה־האז שהוא עצמו, או וייז, ילוו את המשלחת.²¹ הצעתו של דה־האז היתה מובילה לכך, שהמבצע יקושר עם הציונים בקשר הדוק מדי לטעמים של התורכים, ולכן בסופו של דבר הוסכם, שפרנקפורט־טר הוא שיתלווה למורגנתאו.²²

ההתנגדות לשליחותו של מורגנתאו נשענה על הנימוק, שאומנם לא הועלה על ידי הציונים האמריקאים אך לבטח נלקח אצלם בחשבון, והוא, שלא ניתן יהיה להגיע לשלום נפרד עם התורכים בלי לנטוש את המטרה שאך זה הוגדרה על ידי הוועד הפועל הציוני הזמני (בראשית מאי 1917), בדבר הפרדתה של ארץ־ישראל מתורכיה, כבית לאומי יהודי בחסות בריטית. המנהיגים הציונים האמריקנים היו קשורים מדי אל הממשל של וילסון, מכדי שיוכלו להתנגד לדרך טיפולו ביוזמת השלום, ולשלום נפרד עם תורכיה, מן הטעם הזה. לו הביעו את התנגדותם, היה בכך כדי לערער את עמדת האמון שאדם כברנדייס נהנה ממנה בחוגו של וילסון, שהרי בכך היה מוצג כבעל אינטרס מיוחד; ובסופו של דבר, כפי שציין ברנדייס לא אחת, היה הדבר פוגע בסיכוי של המפעל הציוני. כל שברנדייס יכול היה לעשות, היה להסב את תשומת הלב לקלות הדעת המפורסמת של מורגנתאו, שהופגנה זה לא כבר בהערות שהשמיע בשנה האחרונה מתוך שיקול דעת מוטעה, בנוגע לנסינון לפתות את התורכים למכור את ארץ־ישראל ליהודים.²³ די היה במודעות הכללית להתנהגותו הבלתי שקולה של מורגנתאו כדי שמחלקת המדינה תקדם בברכה את הרעיון לשגר את פרנקפורט כדי לפקות עין על ראש המשלחת. "כל שאנו יכולים לעשות הוא לקוות לטוב ביותר," רשם לנסינג ביומנו.²⁴

הכיסוי הציוני היה מסווה דק מכדי שיסתיר את המטרה האמיתית לנסיעתו של מורגנתאו. כשהגיע המידע ללונדון, היו הציונים הבריטים מודאגים אף יותר מעמיתיהם האמריקנים, וגם יכלו להרשות לעצמם להיות הרבה יותר גלויים

20. ראה טיפן וייז ללואיס ברנדייס, DeHaas Papers, Zionist Archives, 4.6.1917, New York (להלן: ניירות דה־האז).

21. יעקב דה־האז ללואיס ברנדייס, 5.6.1917, ניירות דה־האז.

22. אין ספק שמורגנתאו הסביר לברנדייס את שיקוליו לבחירתו של פרנקפורט, כשפגש את ברנדייס בשבוע הראשון של יוני. ראה מברק מאת מורגנתאו לברנדייס, 5.6.1917, ניירות לנסינג.

23. Ben Halpern, "Brandeis and the Origins of the Balfour Declaration", *Studies in Zionism*, 7 (Spring 1983), p. 89

24. רישום בימו, 10.6.1917, ניירות לנסינג.

בהתנגדותם. הידיעה בדבר שליחותו של מורגנטאו נמסרה לווייצמן על ידי שלושה מקורות מהימנים. הראשון שיצר איתו קשר היה ברנדייס – כנראה לאחר פגישתו עם לנסינג ב־5 ביוני. ברנדייס שלח לווייצמן מברק ובו הודיע לו במעורפל, ש"משלחת אמריקנית עושה את דרכה למזרח", והמליץ, שווייצמן ינסה ליצור איתה קשר "היכן שהוא".²⁵ ב־8 ביוני (כנראה) ביקר אצל וייצמן הנציג הלונדוני של הוועדה האמריקנית הבינלאומית, ג'יימס אראטון מלקולם (Malcolm), שככל הנראה גונבה לאוזניו השמועה על העניין כולו מפי ארשג שמרבונייאן (Shmarvonian), יועץ משפטי לשעבר בשגרירות האמריקנית בקונסטנטינופול, שהתגורר כעת בשווייץ, ואשר התבקש על ידי מורגנטאו להצטרף למשלחת.²⁶ מלקולם שמע גם על נסיונות נוספים להגיע לשלום נפרד עם תורכיה, נסיונות שהועלו על ידי כמה אנגלים אוהבי תורכיה. והנה, בעודו מנסה לעכל את החדשות הרעות ולנתחן עם מלקולם, קיבל וייצמן שיחה טלפונית מוויקאהם סטיד (Steed), עורך הטיימס, שביקש ממנו לסור מיד למשרדו. בעוד מלקולם ממתין בקומה התחתונה, מסר סטיד לווייצמן אותן חדשות, שאך זה שמע ממלקולם.²⁷

היתה זו, למעשה, הפעם הראשונה שווייצמן העז להטיל את מלוא כובד משקלו על כף המאזניים, כדי להטותה לעבר החלטה בריטית, שעמדה כנראה להתגבש, לכיוון שיהלום את האינטרס הציוני. וייצמן ומלקולם חשו באיום שריחף על החזון של חלוקת האימפריה העות'מאנית למדינות ערבית, ארמנית ויהודית, חזון שאותו חלקו עם סר מרק סייקס (Sykes), מזכיר קבינט המלחמה, שבעצמו נלחם למען רעיון זה, עם שובו מקהיר.²⁸ לפיכך שטחו את מחאתם הנמרצת לפני משרד החוץ. בבוקר ה־9 ביוני 1917 פגש וייצמן את סיר רונלד גרהאם (Graham), סגן תת־מזכיר המדינה במשרד החוץ. ברשימותיו של הלה מאותו יום מוזכר, שווייצמן דיבר על מורגנטאו בזלזול, וכעל אדם בעל נטיות פרו־גרמניות ופרו־תורכיות חזקות. מאוחר יותר באותו יום בא גם מלקולם לראות את גרהאם, כדי למחות כנגד האיום החדש על האינטרסים הלאומיים הארמניים.²⁹ ביום המחרת הגיעו מלקולם ווייצמן בצוותא למשרד של עוזרו של סייקס, ויליאם אורמסבי־גור (Ormsby-Gore), אשר דיווח למרק סייקס, ש'הן מר מלקולם והן ד"ר וייצמן היו מאוד נרגשים ומאוד כעוסים, ושניהם הצהירו

25. ראה Chaim Weizmann, *Trial and Error*, New York 1949, p. 195.

26. Ronald Sanders, *The High Walls of Jerusalem*, New York 1983, p. 553.

27. שמואל טולקובסקי, *יומן ציוני מדיני*, ירושלים 1981 (עורכת: זבורה ברזילי־גור), עמ' 104–103.

28. ראה מרק סייקס אל גילברט קלייטון, 22.7.1917, The Sledmere Papers, St. Antony's College, Oxford (להלן: ניירות סלדמיר).

29. מיזכריו של רונלד גרהאם מצורפים לתזכיר מיום 9.6.1917, שהועבר לידי המלך וחברי קבינט המלחמה, PRO, F.O. 371/3057.

שלא רק שאנחנו משחקים באש בפנותנו אל התורכים בזמנים כאלה, אלא גם מסכנים את האינטרסים של האימפריה הבריטית [...]” וייצמן, שהיה תחת הרושם המוטעה שכמה אנגלים בולטים אוהדי תורכיה נשלחו לפגוש את משלחתו של מורגנטאו, ובתוכם חבר הפרלמנט אוברי הרברט (A. Herbert), והיהודי האנטי-ציוני, סר אדם סמואל בלוק (Block), ריכזו את מתקפתו כנגד אותו “יהודי משומד ממוצא גליצאי”, וכלפי מורגנטאו, ש“נודע לשמצה כפרו-גרמני”, ושפעל בשם כנופיה בינלאומית שהיתה “בוטה בעוינותה הן כלפי בריטניה הגדולה והן כלפי הציונות”. לקראת סוף הדו“ח שלו ציין אורמסבי-גור, שווייצמן “ביקש, שאם יש כוונה לשלוח יהודי כלשהו לפגוש את מר מורגנטאו, שישלח הוא, ד”ר וייצמן, ולא אדם בלוק”. ואז הוסיף וייצמן אזהרה מעורפלת למדי:

הוא הודיע לי שהגרמנים [...] פנו לאחרונה לציונים בכוונה להגיע איתם לידי הסכמה, ושאכן ניצבה שאלה, האם הציונים יגשימו את מטרותיהם באמצעות גרמניה ותורכיה או באמצעות בריטניה הגדולה. הוא, כמובן, היה נאמן לחלוטין לבריטניה הגדולה [...] ³⁰

למחרת, ב־11 ביוני, עדיין “במצב רוח נסער”, הופיע וייצמן שוב במשרדו של גרהאם, הפעם בלי מלקולם, וחזר באריכות רבה יותר על הטיעונים שהעלה יומיים קודם לכן כנגד שליחתו של מורגנטאו. ³¹ באותו זמן ממש הוסיף וייצמן להדגיש, הן בפגישה שקיים עם גרהאם ב־11 ביוני והן במכתב שכתב כעבור יומיים, את האיום שבחזוורה של גרמניה אחר דעת הקהל בעולם היהודי. ³² וייצמן הציע את עצמו כאדם האידיאלי להיפגש עם מורגנטאו, אך ייתכן שעשה זאת בלהט הדיון וללא תכנון מוקדם. מכל מקום, למחרת, הוא ביקש ממשרד החוץ שישלח “ציוני שאנו בוטחים בו” לפגוש את מורגנטאו. אל הארי סאקר (Sacher), סגנו ואיש אמונו, כתב וייצמן, שהוא (סאקר) הינו האדם הנכון למסע מעין זה, ³³ אך כשסאקר ענה, שלא יוכל לנסוע לפני סוף יוני, שוב לא היתה מועמדותו רלוואנטית.

ב־12 ביוני 1917 דיווח סר ססיל ספרינג־רייס (Spring-Rice), השגריר הבריטי בווינגטון, למשרד החוץ, שהשגריר האמריקני בלונדון, וולטר פייג’ (Page), קיבל הוראה לבקש, שנוסף על כל שליח אחר ישלחו הבריטים גם את וייצמן לפגוש את משלחתו של מורגנטאו. ³⁴ פנייה זו באה מצד רוברט לנסינג,

30. ו’ אורמסבי-גור אל מרק סייקס, 10.6.1917, ניירות סלדמיר.

31. ראה מיוזר מאת רונלד גרהאם, 12.6.1917, PRO, F.O. 371/3057.

32. ראה וייצמן לרונלד גרהאם, 13.6.1917, 438–442, WL, vol. VII, p.

33. וייצמן אל הארי סאקר, 11.6.1917, שם, עמ’ 438.

34. ראה ססיל ספרינג־רייס למשרד החוץ, 12.6.1917, PRO, F.O. 371/3057.

וייתכן שהוצעה על ידי לואיס ברנדייס, שמלכתחילה טלגרף לוייצמן וביקש שיפגוש את המשלחת, אם הדבר אפשרי. מכל מקום, ההצעה האמריקנית, שווייצמן יצטרף למשלחת, באה ללא קשר לזו שהעלה וייצמן בעצמו במשרדו של אורמסבי-גור יומיים קודם לכן.

כעבור כשבועיים, ב־25 ביוני 1917, שלח לנסינג מברק לשגרירו, שהוא מקווה שהאחרון "לא יחסוך כל מאמץ להבטיח את הסכמתו של בלפור [לשלוח את וייצמן], היות שהם רואים חשיבות עליונה בכך שמר מורגנטאו יפגוש את מר וייצמן".³⁵ נראה שקווי התקשורת בין לונדון לוויינגטון לא היו יעילים במיוחד, היות שכבר ב־15 ביוני רשם בלפור מיזכר בעניין מברק נוסף מאת ספרינג־רייס:

במידה ששליחותו של מורגנטאו נוגעת לארץ-ישראל, אנו מניחים שאין סיבה לשלוח מכאן אדם אחר לבד מד"ר וייצמן, והוא יוצא לגיברלטר מיד [...] הצעתי לשלוח את סר לואיס מאלט (Mallet) [שגריר בריטניה לשעבר בקוסטנטינופול] לפגוש את מורגנטאו, אך כעת אני חושש שאם אדם במעמדו היה נוסע, היה הדבר גורם לכך שניראה לעולם החיצון כאילו אנו שולחים נציגות בינלאומית להתחנן לפני התורכים לכרות שלום נפרד.³⁶

על פי רשימותיו של בלפור התבקש וייצמן לפגוש את מורגנטאו ב־15 ביוני או קודם לכן. כעבור ימים אחדים ציין רונלד גרהאם, שווייצמן הסכים לנסוע רק לאחר ששמע שפרנקפורטר מתלווה למורגנטאו.³⁷ באמצע יוני נעשה ברור, שחששותיו של וייצמן היו מוגזמים. הממשלה הבריטית לא שקלה כלל את האפשרות להשאיר בשלימותו את תחום השליטה התורכי באסיה לאחר המלחמה, והקבוצה הבריטית הפרו־תורכית לא היתה מעורבת בשליחותו של מורגנטאו. אומנם הממשלה הבריטית נתבקשה לשתף פעולה עם המשלחת האמריקנית, ולאור מצבה החלש מבחינה פוליטית וצבאית, לא היתה לה אפשרות לסרב לבקשה זו בגלוי. אך מיד לאחר ההסכמה הראשונית, שניתנה על ידי בלפור ללא שיקול מעמיק, ולאור תגובתם האדישה של אנשי צוותו המקצועי, נשקל העניין במשרד החוץ פעם נוספת, כפי שמתברר ממיזכרים שרשמו מסוף מאי ואילך.³⁸ לאחר התערבותם של וייצמן ומלקולם הודיע משרד החוץ לוויינגטון על ההתנגדות שהתעוררה, והציע לזנוח את הרעיון. אך

35. רוברט לנסינג לזולטר פייג', 25.6.1917, ניירות לנסינג.

36. מיזכר מאת ארתור בלפור על מברק של ספרינג־רייס. 15.6.1917, PRO, F.O., 371/3057.

37. מיזכר מאת רונלד גרהאם על מברק מאת ספרינג־רייס, 19.6.1917, שם.

38. ראה, למשל, מיזכר על תזכיר מיום 30.5.1917. מאת ברקלי: "רעיונותיו של מר מורגנטאו נראים פנטסטיים". שם.

במחלקת המדינה סירבו לעשות זאת,³⁹ ללא ספק מתוך הנחה, ששיתוף הפעולה מצד ברנדייס היווה הבטחה מספקת כנגד כל התנגדות ציונית. עם זאת, לא לגמרי ברור מדוע הציעה מחלקת המדינה שווייצמן, שעמדתו הפרו-בריטית החזקה היתה ידועה בוויינגטון, יישלח לפגוש את מורגנטאו. הרי מורגנטאו (כפי שהבהיר לסטפן וייז) לא רצה לצדו אנשים המזוהים יותר מדי עם הציונות. ייתכן שברנדייס, שלא יכול היה להתנגד לתוכנית עצמה, עמד על הצטרפותו של וייצמן בתור האדם שהיה מסוגל יותר מאחרים לשבש את שליחותו של מורגנטאו.

כשמינו הבריטים את וייצמן (באחד מימי השבוע השני של יוני 1917) להצטרף למשלחתו של מורגנטאו, הם עשו כן לאחר שקיבלו את התנאי של וייצמן – אותו תנאי שהציג חודשים אחדים קודם לכן, לפני שהסכים להצטרף לסייקס במצריים – "שנקודת מוצא שאין עליה ויכוח היא, שאי אפשר יהיה להגיע לכל הסכם עם תורכיה בלי שהופרדו ממנה ארמניה, סוריה וערב."⁴⁰ תנאי זה, שפירושו היה מולדת יהודית תחת חסות בריטית, עלה בקנה אחד עם מדיניות משרד החוץ. אך עד הרגע האחרון ממש לפני נסיעתו, עדיין לא היה וייצמן מודע לעובדה, שהוא נבחר להיות הנציג הבריטי היחיד, והציע לסקוט, שסר מרק סייקס, "שדעותי [...] כה יקרות לנו", יישלח גם הוא.⁴¹ משרד החוץ הציע לכסות את הוצאות הנסיעה של וייצמן, אך וייצמן, שנשאר צמוד למדיניותו – (כפי שהתבטאה במגעיו עם האדמירלות בפרוץ המלחמה), דהיינו שמירת מעמד בלתי תלוי – סירב לקבל את ההצעה; את 400 הליש"ט להוצאות המסע השיג שמואל טולקובסקי (Tolkowsky), חבר הוועדה הפוליטית הציונית, מאוצר התיישבות היהודים.⁴²

ב-28 ביוני, ערב נסיעתו של וייצמן, זימנו בלפור למשרדו. הוראתו היחידה לווייצמן היתה "לשוחח עם מר מורגנטאו, ולהמשיך לשוחח" עד שישפיע עליו לנטוש את שליחותו.⁴³ בהזדמנות זו ניתן לווייצמן מכתב המלצה אל סר ארתור הרדינג (Hardinge), השגריר הבריטי במדריד, המבקשו "להעמיד לרשות דוקטור וייצמן את כל השירותים האפשריים".⁴⁴ לאור החשיבות של יחסי בריטניה עם ארצות-הברית, היה על בלפור לדבוק בהעמדת הפנים, שהבריטים

39. ראה סטיל ספרינג-רייס אל משרד החוץ, 19.6.1917, שם.

40. וייצמן להארי סאקר, 11.6.1917, WL, Vol. VII, p. 453.

41. וייצמן לצ' פ' סקוט, 26.6.1917, WL, vol. VII, p. 453.

42. ש' טולקובסקי, יומן ציוני מדיני, עמ' 125-126.

43. Weizmann, *Trial and Error*, p. 196. מפגישה זו לא נותר כל רישום רשמי. ראה גם

William Yale, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917,"

World Politics, vol. I, no. 3 (April 1949), pp. 308-320

ב-1920, מביא במאמרו אותו סיפור שסופר על ידי וייצמן.

44. ראה מכתבו של בלפור מיום 28.6.1917 לסר ארתור הרדינג. PRO, F.O. 371/3057.

מתייחסים לשליחותו של מורגנטאו ברצינות, וב־27 ביוני 1917 הוא הודיע לספרינג־רייס במברק, שהנציב העליון הבריטי במצרים, רג'ינלד וינגייט (Wingate), יעמיד לרשות מורגנטאו את כל האמצעים הדרושים להעברת כל תוכנית שלום אפשרית עם התורכים.⁴⁵

אך הפעולות שנקט משרד החוץ הפריכו את התביבות הדיפלומטית הזאת. ראשית, שבוע בלבד לפני כן, כשכבר היה בלפור מודע בהחלט לכל ההתפתחויות בקשר לשליחותו הצפויה של מורגנטאו, הוא זן בעצמו עם לורד רוטשילד ועם וייצמן בהצהרת אהדה של בריטניה לבית לאומי יהודי – צעד העומד בניגוד ישיר להצעתו של מורגנטאו, שאילו צלחה, היתה שומרת את תחום השליטה התורכי באסיה ללא פגיעה. יתר על כן, בתור איש הקשר הרשמי של וייצמן במסעו, שלחו הבריטים זמר בשם קנרלי רומפורד (Rumford), שהיה קצין מודיעין בתקופת המלחמה, והיה בלתי מתאים לחלוטין למשימה חשאית.⁴⁶ בינתיים הבהיר סר רג'ינלד הבהר היטב, שהוא מתייחס "לביקורו המתוכנן [של מורגנטאו] בספקות כבדים".⁴⁷ כפי שצוין, היתה זו כעת העמדה השלטת במשרד החוץ. ייתכן שהשיקול של בלפור, כשל ברנדייס, היה שדי היה באדם כווייצמן, שעל כישוריו הדיפלומטיים הרציניים עמד באורח בלתי אמצעי, כדי לסכל את שליחותו של מורגנטאו. קולונל האוס, שלא הכיר את וייצמן באופן אישי, אך הכיר את מורגנטאו די הצורך, דחק באחרון, לשווא, שיימנע מפגישה עם השליחים הבריטים בדרכו למצרים. "לדעת", כתב האוס, "מוטב היה לו נפגשתם בדרכך חזרה, ולא כעת".⁴⁸ לו נשמע מורגנטאו לעצתו של האוס, ייתכן מאוד ששליחותו היתה מתפתחת באופן אחר.

ב־29 ביוני 1917 נסע וייצמן עם בן לווייתו, איש רעים להתרועע, לספרד דרך צרפת; באירון (Irun) המתין להם קצין מודיעין, שהובילם במכונית לסאן־סבסטיאן, משם נסעו ברכבת למדריד. ברגע שפגש בן לווייתו בסאות' האמפטון, הבין וייצמן שהבריטים, עם כל דאגתם, לא התייחסו עוד למורגנטאו ברצינות רבה מדי. "האם זה רציני בכלל או שזהו סתם בלוף אמריקני?" הביע את תמיהתו במכתב לוורה, אשתו, שעות אחדות לפני הפלגת האוניה.⁴⁹ תדהמתו גברה לנוכח התנהגותם הבלתי מקצועית של קצין המודיעין באירון ושל בן לווייתו. נראה היה, שמהרגע שהגיעו לאדמת ספרד כמו ליוותה אותם על כל צעד ושעל פמליה של מרגלים גרמנים.⁵⁰

45. ארתור בלפור אל ססיל ספרינג־רייס, 27.6.1917, שם.

46. רישום בימון של ורה וייצמן, 29.6.1917, גנוך וייצמן.

47. רג'ינלד וינגייט אל משרד החוץ, 1.7.1917, PRO, F.O. 371/3057.

48. האוס להנרי מורגנטאו, 13.6.1917, ניירות ייל.

49. וייצמן לוורה וייצמן, 29.6.1917, WL, vol. VII, p. 455.

50. Weizmann, *Trial and Error*, p. 196.

וייצמן הגיע למדריד ב־2 ביולי, והתקבל שם יפה על ידי השגריר הרדינג, בהתאם לבקשתו של בלפור. ברחוב פגש במקרה את פרופסור אברהם ס' יהודה, אדם שלא היה חביב עליו במיוחד.⁵¹ יהודה היה כנראה בדרכו לפגישה עם הרדינג; בין השניים שררו יחסי ידידות, ונראה שהרדינג חשף בפני יהודה את מחזו חפצו של וייצמן, אם לא את מטרת נסיעתו.⁵² וייצמן ניצל את חנייתו החטופה במדריד גם כדי לבקר את מקס נורדאו, מחשובי האבות המייסדים של התנועה הציונית, אשר בגלל היותו אזרח אוסטרי נאלץ לעקור מפאריס למדריד בזמן המלחמה. השניים היו לרוב חלוקים בדעותיהם בנוגע למדיניות הציונית במהלך שני העשורים האחרונים, אך נראה שנורדאו תמך עתה בצעדיו של וייצמן, והם נפרדו ביחסי ידידות.⁵³

וייצמן ופמליתו הססגונית הגיעו לגיברלטר ב־3 ביולי, ואילו קבוצתו של מורגנטאו הגיעה למחרת. פליקס פרנקפורטר, בעקבות וייצמן ששימש לו דוגמה, התארח במלון האופנתי "ריינה כריסטינה" (Reina Christina) באלג'סירס (Algeciras), ומשם הגיע כל בוקר לגיברלטר בספינת קיטור, בעוד מורגנטאו, אשתו ושאר חברי הקבוצה התגוררו במלון פשוט בהרבה, בצד הספרדי ה"נייטרלי". פרנקפורטר, שאישיותו של וייצמן חרתה בו מיד רושם עז, התרשם כמובן גם מטעמו של זה בדברים המעודנים של החיים.⁵⁴ הנציגות הצרפתית הורכבה מקולונל א' ויל (E. Weyl), לשעבר ראש מונופול הטבק התורכי, ונראה שנכח בה גם – אולי כמשקיף – שר החימוש הצרפתי, אלבר תומא (Thomas). ויל לא קיבל מממשלתו שום הוראות,⁵⁵ מה שמעלה את ההשערה, שגם הצרפתים לא התייחסו ברצינות למשימתו של מורגנטאו. לא היה בידי המשתתפים זמן רב ליהנות מן המלון או מן הנוף, שכן השיחות התחילו ביום שבו הגיעה קבוצתו של מורגנטאו.

"ישיבותינו התקיימו בתוך המבצר בגיברלטר, כשחיללים בריטים מסיירים אנה ואנה, שומרים עלינו בעודנו יושבים בפנים ועוסקים בבעיה זו של חיפוש דרכים ואמצעים לפירוקה של תורכיה," נזכר פרנקפורטר.⁵⁶ היה זה אמצע הקיץ, וחום כבד שרר במשך שני ימי השיחות. באורח אירוני, הלשון היחידה שהיתה משותפת לכל המשתתפים היתה גרמנית.⁵⁷ מורגנטאו פתח בהצגת

51. וייצמן לזורה וייצמן, 2.7.1917, *WL*, vol. VII, p. 457.

52. ראה מברק מאת ארתור הארדינג אל וייצמן, 4.7.1917, PRO, F.O. 371/3057. יהודה כתב קונטרס קטן ובו היום בתוקף את תיאורו של וייצמן את היום שבילה במדריד.

Abraham S. Yahuda, *Dr. Weizmann's Error on Trial*, New York 1952.

53. הדבר מתאשר על ידי יהודה, שהיה מיודד מאוד עם נורדאו. ראה שם, עמ' 13.

54. ראה 149 p., *Felix Frankfurter*, New York 1960, Phillips Harlan, וכן רישום ביומנה של ורה וייצמן, 19.7.1917, גנוז וייצמן.

55. ראה וייצמן לרונלד גרהאם, 6.7.1917, *WL*, vol. VII, p. 460.

56. Harlan, *Felix Frankfurter*, p. 149.

57. *Weizmann, Trial and Error*, p. 198.

סקירה על המצב בתורכיה, שלא היה בה כל חדש לאיש. תרומה הרבה יותר משמעותית היתה בדבריו של מזכירו לשעבר, שמרבוניאן (Shmarvonian), שעזב את תורכיה ב־29 במאי, ולפיכך יכול היה לתאר את ההתפתחויות הכי עדכניות: התנאים הנוראים, מבחינה צבאית, פיננסית ואנושית, ששררו באימפריה העות'מאנית המתפוררת. הוא תיאר גם את היחסים הגרועים שבין התורכים לבין הגרמנים, ובקרב ההנהגה התורכית. כל אלה היו עובדות מוצקות, כפי שציין וייצמן בנימה עוקצנית בדיווחו: "אלה הן העובדות האמיתיות היחידות שמר מורגנטאו יכול היה למסור לנו."⁵⁸ לאחר מכן התמקדה השיחה בתוכניותיו ובכוונותיו המידיות של מורגנטאו, ואז "הוא נעשה מעורפל למדי, ושום דיון או חקירה, ארוכים ככל שיהיו, לא יכלו להבהיר שום תוכנית מוגדרת". מה שהמשתתפים יכלו לחלץ ממורגנטאו היה, שהוא התכוון לנצל את ידידותו עם טלעת פאשא, הוויזיר הגדול, כדי להשפיע עליו להינתק מאנגר פאשא, שר המלחמה, ולאחר שתושג מטרה זו – להינתק מן הגרמנים.⁵⁹

או אז נשאל מורגנטאו שתי שאלות:

1. האם הגיע לדעתו הזמן, שהמשלה האמריקנית תפתח במשא ומתן מסוג זה עם השלטונות התורכיים? במלים אחרות, האם הוא חושב שתורכיה מבינה די הצורך שהיא מובסת, או שהיא עומדת להפסיד במלחמה, ולפיכך יש מצדה נכונות להיכנס למשא ומתן מסוג זה?
 2. בהנחה שהשעה אכן כשרה לפתיחה במגעים כאלה, האם יש לו (למר מורגנטאו) מושג ברור בנוגע לתנאים שבהם יהיו התורכים מוכנים לנתק עצמם מאדוניהם הנוכחיים?
- בדו"ח שמסר לסר רונלד ציין וייצמן, ש"בשום אופן אי אפשר היה לקבל תשובה ברורה". לבסוף הודה מורגנטאו, שלא צדק באומרו שהגיעה העת לשאת ולתת עם תורכיה. וייצמן גם שאל את מורגנטאו פעמים אחדות, מדוע ניסה לגייס את תמיכתם של הציונים בשליחותו. היות שלא קיבל תשובה מתקבלת על הדעת, ראה וייצמן חובה להבהיר למורגנטאו פעם נוספת, את העניינים הבאים:

ההסתדרות הציונית לא תתפשר בשום פנים ואופן במשא ומתן באיזו צורה שהיא [...] ובשום פנים ואופן אין לזהות את ההסתדרות הציונית או לערב אותה באיזו דרך שהיא עם הנסיונות ולו הקלושים ביותר להבטיח שלום נפרד [...] נקודה זו הינה בעלת חשיבות עליונה מבחינתנו, הציונים, ונרצה לקבל הבטחה מאת מר מורגנטאו שהוא מסכים ומבין עמדה זו. והבטחה זו ניתנה.⁶⁰

58. וייצמן לרונלד גרהאם, 6.7.1917, pp. 461–462, WL, vol/ VII.

59. וייצמן לרונלד גרהאם, 5 ביולי 1917, שם.

60. וייצמן לרונלד גרהאם, 6.7.1917, שם, עמ' 462–463.

עד לאמצע שנת 1917 כבר חש וייצמן די בטוח במעמדו בהסתדרות הציונית העולמית, כדי שיוכל לדבר כבר סמכא על המשאלות והתוכניות של הציונות. השתתפותו בוועידה זכתה לגיבוי מלא מצד נחום סוקולוב, החבר הבכיר בסניף הלונדוני של ההסתדרות הציונית העולמית, ועד מהרה כבש את לבו של פרנקפורטר, שדעתו ממילא לא היתה נלהבת ממורגנטאו. יתר על כן, בהזדמנות המסוימת הזאת היה וייצמן גם נציגה היחיד של בריטניה הגדולה, ועל בסיס ההבטחות שניתנו לו על ידי רונלד גרהאם בנוגע לזהות המטרות של הבריטים והציונים, חש וייצמן שהוא יכול לצאת בהכרזה שאינה משתמעת לשתי פנים ביחס לאותן מטרות. לפי מברק שנשלח על ידי שני "הסוכנים המיוחדים" האמריקנים, מורגנטאו ופרנקפורטר,

וייצמן הודיע בוועידה שמבחינתה של בריטניה הגדולה, התנאי המכריע בכל משא ומתן עם תורכיה היה הפרדתם מתורכיה של שטחים שיש בהם עמים נתינים, ולמעשה [מדובר ב] ארמניה ובשטחים מדרום לטאורוס. מעמדם של שטחים [נפרדים] כאלה היה נושא שבשלב זה לא הוסמך להעלות [...] ⁶¹

איש מהנוכחים האחרים לא סכר שתנאים כאלה יתקבלו באותו זמן על ידי התורכים, אך לאור מושגיו המעורפלים של מורגנטאו זכה וייצמן ביתרון, בכך שהציג את הנקודה הבריטית-ציונית באופן מפורש. הממשלה הצרפתית גילתה הססנות ופסחה על שתי הסעיפים בנוגע לשלום נפרד עם תורכיה, ונציגה, קולונל ויל, היה כנראה עוד הרבה יותר בלתי תקיף. במברק ששלחו ב־8 ביולי קבעו מורגנטאו ופרנקפורטר בבירור, ש"ויל לא ביטא כל קו של מדיניות" ⁶². וכך, היות שננטש על ידי פרנקפורטר, "לא היה כל קושי לשכנע את מר מורגנטאו לזנוח את תוכניתו. הוא פשוט שכנע את עצמו [...]"/ ציין וייצמן בציוניות באוטוביוגרפיה שלו. ⁶³ לא נותר אלא לכתוב דו"ח משותף שיציל את כבודו. הדו"ח מסר תמצית של השיחות שהתקיימו בגיברלטר ב־4 וב־5 ביולי, וסיכם: "השעה אינה כשרה לפתוח ערוצי תקשורת עם מנהיגים תורכים [...] נסיונות למשא ומתן שייעשו כעת יפורשו כסימן של חולשה מצד מדינות ההסכמה." ⁶⁴

וייצמן ותומכיו, שתיארו את שליחותו של מורגנטאו בזלזול, ייחסו את תוצאותיה לכישוריו של וייצמן כדיפלומט וכמנהל משא ומתן. היתה זו ללא ספק אחת הפעמים הנדירות שבהן הושמעו דברים כה בוטים באוזני השגריר לשעבר,

61. ניירות ייל.

62. שם, שם.

63. Weizmann, *Trial and Error*, p. 198.

64. דו"ח ועידת גיברלטר מיום 6.7.1917. על החתום וייצמן, ויל, מורגנטאו ופרנקפורטר.

.WL, vol. VII, pp. 465–467

אדם רב השפעה, שהיה בכוחו לפתוח דלתות רבות בווישינגטון, ובכללן דלתו של הנשיא. וייצמן הבין כנראה, בשיקול מהיר, שאם ברצונו לשבש את משימתו של מורגנטאו – אין לפניו ברירה אלא לדבר גלויות ובאורח לא דיפלומטי אל האיש שהוסמך לבצע את שליחותם, אם לא לומר שזכה לברכתם, של הנשיא וילסון, של מזכיר המדינה רוברט לנסינג ושל קולונל האוס. יתר על כן, נראה שגם הצרפתים נטו למשא ומתן על שלום עם תורכיה, והיה צורך להניאם מגישה זו.⁶⁵

לאחר כשלון השליחות מצאו כל האנשים הללו, ופקידי הממשלות, דרכים לנער מעצמם כל אחריות ללא גינוני חן מיותרים, בטענה שההנחיות שניתנו למורגנטאו הורו לו לטפל במשימת סיוע בלבד; מתכיר של לנסינג מ־10 ביוני 1917 מתברר, שאופיה זה של השליחות לא שימש אלא הכיסוי הרשמי שלה.⁶⁶ מכל מקום, תוצאה כזו לא נראתה מובנת מאליה כלל ועיקר בראשית הוועידה – לפחות לא לווייצמן. ניתן רק להתפעל מאומץ רוחו: השיקול שלו היה, מן הסתם, שכל תוצאה מעורפלת של הוועידה תהיה לרעת הציונים, ולפיכך החליט להניח את כל קלפיו על התנגדות נחרצת למורגנטאו.

יחד עם זאת, לבד מכשרונו הגדול של וייצמן כמנהל משא ומתן או חקירה, תרמו עוד גורמים לעובדה, שמסעו של מורגנטאו הפך ל"פיאסקו", בלשונו של פרנק פולק (Polk), מזכיר המדינה האמריקני בפועל.⁶⁷ בין היתר, היתה זו העובדה שמורגנטאו עצמו היה האיש הלא נכון לביצוע משימה כה מורכבת ורגישה. מורגנטאו הכשיל את עצמו בחוסר זהירות בוטה ממש למן ההתחלה, חוסר זהירות שנבע מהצורך החזק שלו להיות תמיד במרכז הזירה.⁶⁸ הוא לא היה בן תחרות שקול לווייצמן. פליקס פרנקפורטר טען, שמורגנטאו "לא היה מסוגל לדבוק לאורך זמן בקו של מחשבה או של מאמץ",⁶⁹ ווייצמן, שתמה איך יכלה הממשלה האמריקנית להפקיד מעשה שליחות כה נכבד בידי אדם

65. ראה מיוזר מאת סר ג'ורג' קלקר (Sir George Clerk) מיום 13.7.1917, PRO, F.O., 371/3057.

66. ראה ניירות מפגישה בין הנשיא וילסון לבין סר ו' וייזמן (Wiseman), מיום 13.7.1917. וייזמן מדווח: "הנשיא ביקש ממני להבטיח למר בלפור שמורגנטאו לא הוסמך לבטא את השקפותיו בפני איש, או לפנות באופן רשמי למנהיג תורכי כלשהו." ראה גם מברק מאת פולק (מזכיר המדינה בפועל) למורגנטאו, 14.7.1917. וכן ראה כתביו של האוס שלא פורסמו, רישום מיום 13.7.1917, המתעד את שיחתו עם וילסון, אשר ביקש ממנו להבהיר "את אי ההבנה בנוגע למורגנטאו". ב־14.7.1917 ציין האוס, שאברם אלקוס (Abram Elkus), מחליפו של מורגנטאו (בשגרירות בתורכיה) הגיע לביקור. "צחקנו כדבעי על תוכנית השלום של מורגנטאו", כתב בצביעות־מה. ניירות יל.

67. הודעתו של פולק ניתנה ב־14.7.1917. ראה שם, שם.

68. דבר זה אושר על ידי מחליפו אברם אלקוס. ראה דו"ח מיום 3.8.1917, שם, שם.

69. Harlan, Felix Frankfurter, p. 147.

כמורגנטאו, כתב "האיש אינו יודע את העובדות הבסיסיות".⁷⁰ זאת ועוד, כפי שמתברר מדיווחו של ארשג שמרבוניאן, הן המצב הפנימי בתורכיה והן המצב הבינלאומי לא היו מתאימים לשיחות שלום עם תורכיה.⁷¹ אבל כל העניינים האלה היו ידועים לנשיא וילסון ולצוות המקצועי שלו במחלקת המדינה עוד לפני שליחותו של מורגנטאו.⁷² אומנם למורגנטאו היו חסרונות וחולשות משלו, שפעלו כנגד כל סיכוי של הצלחה דיפלומטית, אך מחלקת המדינה היתה אשמה לא פחות ממנו, בכך ששלחה את האיש הבלתי מתאים לשחות בים הסוער של האינטריגות הבינלאומיות, בלי הוראות ניווט ברורות.

לרווחתם של כל הנוגעים בדבר, לא הגיע מורגנטאו מעולם לא למצריים ולא לשווייץ. לאחר שהייה קצרה במדריד, הוא בילה את השבועות הבאים בצרפת, וחזר לבסוף לארצות-הברית בספטמבר 1917. העובדה שרעיונותיו על שלום נפרד עם תורכיה לא היו זרים לחלוטין למחלקת המדינה – עניין זה ברור גם לאחר ששליחותו נכשלה. זמן קצר לאחר שובו – כך דווח – שקד מורגנטאו עם ידידים בהנהגה של המיסיון על פיתוח תוכניות יותר ספציפיות לשמירת האימפריה העות'מאנית באסיה בשלימותה לאחר המלחמה. אשר לשלום נפרד, רעיון זה הוסיף לשאת חן בווישינגטון, אם כי ללא מורגנטאו בתור האיש האחראי.

באוטוביוגרפיה שלו, שנכתבה ב־1922, פטר מורגנטאו את שליחות הנפל שלו במשפט אחד ארוך, בו טען שאינו בן חורין לחשוף את הפרטים.⁷³ לא הזכרו שם לא וייצמן ולא איש מהמשתתפים האחרים בשיחות בגיברלטר. אבל מיד לאחר הוועידה סיפר מורגנטאו לפרופסור יהודה ולנורדאו במדריד, "שלא היה זה נכון מצד ד"ר וייצמן לדרכן את הממשלה הבריטית להתערב בשליחותו". יהודה ונורדאו קיימו מספר שיחות עם מורגנטאו, שהעלה את הנושא פעמים אחדות. "חשתי", כתב יהודה (שאין לחשוף בו ברצון ליחס הצלחה לווייצמן), "שהוא [מורגנטאו] היה מר ביותר בנוגע לסיכול שליחותו, אך לא נותר לו, כך אמר, דבר לעשותו לנוכח התנגדותה של בריטניה הגדולה, שאותה הוא ייחס להשפעתו של ד"ר וייצמן".⁷⁴ מורגנטאו האשים את וייצמן במפורש בסיכול מאמציו לשלום נפרד, אם כי אין זה ברור כלל אם נטייתו

70. וייצמן לוורה וייצמן, 8.7.1917, *WL*, vol. VII, p. 469.

71. ראה דו"ח מאת מורגנטאו ופרנקפורטר ללנסינג, 8.7.1917, ניירות ייל.

72. זוהי דעתם של כל מי שכתבו בנושא, בלי קשר להערכתם את מורגנטאו או את וייצמן; William Jewett, "Why We Did not Declare War on Turkey", ניירות ייל, "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917" Yale, "שליחות מורגנטאו – פרשה מימי מלחמת העולם הראשונה", המורת החדש, כרך טז 1 (1966), עמ' 58–63; ברצ'ר.

73. Henry Morgenthau, *All in a Life-Time*, New York 1922, p. 255.

74. A.S. Yahuda, *Dr. Weizmann's Errors on Trial*, p. 16.

האנטי-ציונית נבעה מתיעובו את וייצמן.⁷⁵ בלי קשר לשיקולים בינלאומיים אחרים, שהיו גורמים בוודאי להתמוטטות שליחותו בכל מה שנגע לשלום נפרד עם תורכיה, סביר להניח שמורגנתאו היה יכול למלא גם הפעם תפקיד חשוב כמושיעו של היישוב היהודי בארץ-ישראל, בייתוד לנוכח סבלם של המפונים היהודים מיפו.⁷⁶ אין הסבר לשאלה, מדוע ויתר מורגנתאו על שליחות הסיוע שלו למצריים; ייתכן שווייצמן הוציא את הרוח ממפרשיו במידה כזאת, שהוא חש מדוכדך מכדי להמשיך,⁷⁷ על אף הוראות מפורשות שקיבל ממחלקת המדינה לנסוע למצריים מגיברלטר.⁷⁸

הבריטים אף הם מייחסים לווייצמן את שיבוש שליחותו של מורגנתאו. במיזכר הנספח למכתבו של וייצמן מ־6 ביולי 1917 לרונלד גרהאם, כתב האחרון: "ד"ר וייצמן הצליח באופן יוצא מהכלל להניא את מר מורגנתאו מהמשך מסעו למצריים או לשווייץ [...]" לצד הערתו של סר גרהאם הוסיף בלפור הוראה להפיץ את מכתבו של וייצמן בין חברי הקבינט.⁷⁹ סר מרק סייקס כתב לגילברט קלייטון (Clayton), הקצין הפוליטי הראשי של אלנבי, ש"למרכה המזל היתה ידה של הציונות על העליונה, והמזימה להביא את מורגנתאו כדי לשאת ולתת על שלום נפרד עם התורכים סוכלה".⁸⁰ וייצמן עזב את גיברלטר ב־7 ביולי, נסע למדריד – שם נפגש שוב עם נורדאו – ומשם המשיך לפאריס לחופשה, ואולי גם לצפות במהלכו הבא של מורגנתאו. הוא חזר לאנגליה ב־21 ביולי 1917, ולמחרת דיווח אישית לרונלד גרהאם על כל ההתפתחויות של החודש האחרון. בדיווחו ללורד הרדינג ציין גרהאם בהערצה: "ד"ר וייצמן הוא מתבונן בעל עין חדה".⁸¹ וכמובן, גם פליקס פרנקפורטר דיווח ללואיס ברנדייס, שיש לזקוף לזכותו של וייצמן את כשלון שליחותו של מורגנתאו. ב־10 באוגוסט

75. כך טען ויליאם ייל בחיבורו "Ambassador Henry Morgenthau's Special Mission of 1917", p. 320; ראה תיאור אוהד יותר מאת נכדתו של מורגנתאו, ברברה ו' טוכמן: Barbara W. Tuchman, "The Assimilationist Dilemma: Ambassador Morgenthau's Story, *Practicing History*, New York 1981, p. 216.

76. ראה Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York 1918, המסביר עד מה גאה היה – ובצדק – על מאמציו להשתדל לטובתם של יהודי ארץ-ישראל בזמן כהונתו כשגריר בתורכיה.

77. לאחר השיחות בגיברלטר שלח פרנקפורטר מברק [אל ברנדייס?] ממדריד, ובו מסר שווייצמן גרס שחשוב יותר שהמשלחת האמריקנית תצא לרוסיה מאשר למצרים. ראה "Paraphrase of Telegram sent through American Embassy at Madrid and signed by Frankfurter," Louis Brandeis Papers, Reel 82, 22–2.

78. ראה מברק מאת מחלקת המדינה אל מורגנתאו, 12.7.1917, ניירות ייל. ראה גם ססיל ספרינג־רייס למשרד החוץ, 18.7.1917, PRO, F.O. 371/3057.

79. ראה מיזכרים מיום 13.7.1917, שם.

80. מרק סייקס לגילברט קלייטון, 22.7.1917, ניירות סלדמיר.

81. רונלד גרהאם לארתור הרדינג, 23.7.1917, PRO, F.O. 371/3057.

1917 הבריק ברנדייס לווייצמן: "הייתי מרוצה ביותר לשמוע אתמול מפרופסור פרנקפורטר דיווח מלא על הוועידה שלכם [בגיברלטר] ולקבל את העדות הנוספת הזאת לניהולך הראוי להערצה את ענייננו.⁸²"

התוצאה הסופית של הפרשה, יהיו אשר יהיו הגורמים הסבוכים והשונים שהביאו לדעיכתה הלא־מזהירה, היתה חזיון היוקרה של וייצמן הן בעיני אנשיו והן בעיני אותם אנשים בכריטניה, שבאותה עת עצמה עסקו בגיבוש נוסחה פרו־ציונית פומבית. על האמון בווייצמן ניתן להסיק מן העובדה, שב־23 ביולי הוא שב לפאריס, על פי בקשתו של רונלד גרהאם, ופגש שם את בלפור ואת לוי־ג'ורג', שהשתתפו בוועידה שעסקה במצב בבלקן.⁸³ וייצמן דיווח להם על שליחותו של מורגנטאו, וכן מסר מידע נוסף בנוגע למדיניות החוץ הצרפתית.⁸⁴ הוא שב ללונדון ב־29 ביולי, חודש בדיוק לאחר שיצא לגיברלטר.

מנקודת המבט הציונית, אחת התוצאות החשובות של שליחות מורגנטאו היתה, שהיא זימנה פגישה בין וייצמן לבין אחד מן המנהיגים הציונים הראשונים במעלה, שנהנה מאמונו המלא של ברנדייס. פליקס פרנקפורטר, איש תוסס ואוהב חברה, היה אולי המתאים ביותר מבין אנשי הפמליה של ברנדייס להיענות לנופך הבוהמיניות האלגנטיות והשנינות העשירה, העממית, של וייצמן, ושני האנשים הגיעו עד מהרה להבנה ולהערכה הדדית. כששב פרנקפורטר לאמריקה ווייצמן שב לאנגליה, נפתחה הדרך למגעים ולשיתוף פעולה יעילים יותר בין שני המרכזים הציוניים. בתקופה שבאה אחר כך התרחשו בלונדון התפתחויות מכריעות. בוויינגטון ובניו־יורק רחשו בקרב המנהיגים הציונים שמועות והדים על אירועים המתרגשים ובאים. אף כי מדיניותו של הנשיא וילסון מנעה מן הציונים האמריקנים לפעול במלוא עוצמתם, הם נתנו לווייצמן את מלוא תמיכתם המוסרית והכלכלית, עד שבשלה העת לפעולה פוליטית.

82. מצוטט אצל ברצ'ר, עמ' 361.

83. רונלד גרהאם אל ג'ורג קלק, 23 ביולי 1917, PRO, F.O. 371/3053, file, 1917 84173, no. 146570

84. וייצמן לצי' פ' סקוט, 30 ביולי 1917, WL, Vol. VII, pp. 475–476.